

Gediminas Baranauskas gimė 1968 m. Kaune. Studijavo gamtos mokslus Vilniaus universitete, vėliau baigė etnologijos studijas Vytauto Didžiojo Universitete, įstojo į etnologijos doktorantūrą, bet jos nebaigė. Domėjosi šamanizmu ir šia tema paskelbė straipsnį anglų kalba. 1994-2004 m. dirbo knygų platinimo įmonėje "Humanitas". Nuo 2004 m. – leidyklos *kitos knygos* leidėjas. Kartais rašo straipsnius visuomeninėmis temomis, fotografuoja.

Gediminas Baranauskas

Intelektualinės terpės dekomercializacijos ir išvalstybinimo trajektorijos:

Kitos knygos, Juodraštis, Laisvasis universitetas

Laisvojo universiteto paskaita 2008 m. rugsėjo 18 d.

Ar gali kažkokia, pavadinkim, „intelektualinė terpė“ egzistuoti išvengdama dviejų fundamentalių mūsų dabartinio gyvenimo elementų – laisvosios rinkos ir valstybės? T.y. netenkinti rinkoje esančių rekreacinių, pramoginių, „pasikultūrinimo“ bei „meno vartojimo“ poreikių ir tuo pačiu nevykdyti valstybinio užsakymo, kuris liepia nukreipti žmonių veiklą ir mąstymą „tinkama“ linkme. Realiai kultūrinė gamyba egzistuoja laisvos rinkos ir valstybės teikiamų užsakymų sąlygomis. Kas moka pinigų, tas ir užsako muziką. Ar įmanoma kažkokiu gal mistiniu būdu (iš tiesų šiek tiek gudraujant ir veidmainiaujant ☺) išlaviruoti tarp šių dviejų galingų monstrų – valstybės ir rinkos?

Anksčiau buvo įprasta manyti, kad „laukinis kapitalizmas sunaikins kultūrą“, tačiau naujienos, kurias pateikė technologinė pažanga, – kompiuteriai, internetas, mobilios komunikacijos – suteikė naujų galimybių ir postūmių viešosios erdvės revanšui įvairiose srityse, pavyzdžiui, leidyboje ir žiniasklaidoje. Personaliniai kompiuteriai ir ypač internetas palengvino, atpigino ir pagreitino leidinių parengimą ir apskritai leidybinę veiklą, įskaitant įdomių leidinių paiešką bei susitarimus dėl autorių teisių. Dabar leidėjai, vertėjai, redaktoriai, autoriai, knygų maketuotojai ir dizaineriai, taip pat recenzantai, rašantys apie knygas, žiniasklaida, gali bendradarbiauti namie, sėdėdami prie savo kompiuterių. Patobulėjo ir spausdinimo technologijos (pereita prie skaitmeninio proceso), išsivystė ir spaustuvių paslaugos, jos dabar gali pasiūlyti ne tik spausdinimo ir įrišimo paslaugas, bet ir popierių pakenčiama kaina. Visi šie pokyčiai teikia naujų galimybių. Žinoma, pirmiausiai elektroninėje terpėje, bet ne vien tik joje.

„Kitos knygos“. Pradžia

2000-2004 m. įvyko visiškas leidybos komercializacijos triumfas. Atviros Lietuvos Fondas sustabdė paramos knygoms programą. Iki tol

rimtais leidiniais garsėjusios leidyklos metėsi į pigius skaitalus. *Vaga, Tyto Alba, Charibdė, Baltos lankos* smarkiai sumažino bent kiek rimtesnių ir įdomesnių leidinių kiekį. Tokiame fone 2004 m. atsirado *kitos knygos* – kaip bandymas pasinaudoti tuo, kad interneto amžiuje leidybinis procesas gali būti žymiai paprastesnis ir pigesnis, ir leisti kiek kitokią literatūrą. Ir išlikti bent jau šiek tiek ignoruojant rinkos diktatą.

Kitos knygos dabar veikia 4 metus. Neturi savo sandėlių, neturi platinimo skyriaus, praktiškai neturi etatinių darbuotojų, neturi ir nuolatinės darbo vietos. Mūsų leidyklos patalpos – daugiau susitikimų, negu nuolatinė darbo vieta, ji dažnai primena butą arba socialinį centrą. Mūsų idealas atrodo maždaug taip: darbuotojai dirba puse etato, kitą savo laiko dalį skirdami *free lance* ir kūrybinei veiklai – verčia, redaguoja, patys rašo. Dažnai tai yra susiję su darbu leidykloje – pvz., verčiama knyga, kurią vėliau išleidžia mūsų leidykla. Manau, kad tai yra visapusiškai naudinga – apsaugo nuo monotonijos ir fiksuotų darbo valandų, daro gyvenimą laisvesnį ir kūrybiškesnį.

Nuo pat pradžios mane domino problema: kaip suderinti progresyvų leidinių pobūdį su ekonomine reikalo puse. Leidinys iš esmės gali būti dvejopas – tenkinantis rinkos poreikį arba bandantis keisti žmonių mąstymą, t.y. tam tikra prasme nepatogus, konfrontuojantis, su išankstinėmis nuostatomis, plaukiantis prieš „mainstreamą“ ir, atitinkamai, „prastai perkamas“. Čia susidaro tikros „žirklės“, nes sunkesnės knygos yra ir žymiai sunkiau paruošiamos, su jomis daugiau vargo, tai daugiau kainuoja. Taip pat jas sunkiau platinti, nes knygynai masiškai valosi lentynas nuo prastai perkamų leidinių – ypač, pvz., poezijos, jų vengia ir platintojai. Čia, žinoma, gyvenimą palengvina iš įvairių fondų gaunamos paramos.

Kitos knygos dabar yra ganėtinai chaotiškas (bet man visai smagus) mišinys. Tęsiasi kontrkultūros klasikos leidyba – Ch. Bukowskis, K. Vonnegutas, Williamas Burroughsas, Henry Milleris, Eduardas Limonovas, Aldus Huxley'is. Plėtojama ir šiuolaikinė verstinė literatūra – Christianas Krachtas, Serhijus Žadanas, Dorota Masłowska, Vladimiras Sorokinas. Šiuolaikinis lietuviškas avangardas arba, kitaip tariant, eksperimentinė literatūra: Šamanas, Ramūnas Jaras, Žilvinas Andrieušis, Benas Januševičius, Valentinas Klimašauskas ir t. t. Politinės filosofijos klasika: Guy Debord'as, Herbertas Marcuse, Jeanas Baudillard'as. Taip pat šiuolaikinė vadinamosios amerikietiškos progresyvosios politinės pakraipos literatūra: Naomi Klein, Noamas Chomsky. Su tuo keistai koegzistuoja meno leidinių leidyba – mūsų seniai jau pradėtas, bet lėtai judantis projektas *kita fotografija* ir praktinės fotografijos knygų leidyba.

Taigi *kitos knygos* yra tokia oportunistinė ir pusiau komercinė leidykla, įsipareigojusi progresyvioms kontrkultūros idėjoms, eksperimentinei (avangardinei) lietuvių literatūrai ir menui (kartais ir sritims, kuriomis domisi leidyklos žmonės, pvz., fotografijai ☺). Ji turi išsilaikyti iš savo veiklos, taigi išleisti bent dalį knygų, kurios yra neblogai perkamos ar smarkiai remiamos.

„Juodraštis“ – visiškai nekomercinis ir niekieno neremiamas (remiamas pačių projekte dalyvaujančių žmonių) projektas

Juodraštis – žurnalo leidybos ir „Juodraščio bibliotekėlės“ projektas – visiškai nekomercinės leidybos pavyzdys: *Antikopyraitas*. Niekam neatlyginama už darbą: nei autoriams, nei vertėjams, nei redaktoriams, nei sudarytojams. Yra tik redkolegija (praktiškai anoniminė, niekur nerašoma, kas yra jos nariai), jos narystė – nepastovi. Žurnalo turinys apsprendžiamas kolegialiai, kai iškyla nesutarimas – balsuojama. Kiekvienas žmogus, kuris bendradarbiauja, savotiškai susitapatina ir susilieja su kitais kolektyviniame veiksmo, kurį įvykdžius, gauna rezultatą, kurio pats siekia, taigi produktas tam tikra prasme susilieja su jo gamintoju ir yra jo paties vartojamas. Kitais žodžiais tariant, teikia jam moralinį pasitenkinimą, žinojimą, kad jis sukūrė tai, ką norėjo parodyti sau ir kitiems. Alternatyvi ir anarchistinė leidinio pakraipa puikiai dera su tokia organizacine forma.

Bet iškart kyla klausimas: kaip tai gali praktiškai egzistuoti? Kiekvienas projektas, kuris išlieka egzistuoti ilgiau, turi pasižymėti tokia savybe, kuriai įvardinti nežinau gero lietuviško žodžio. Angliškai tai vadinama *sustainability*. Žmogus negali būti gyvas šventa dvasia, redaguoti kiauras

dienas žurnalą, nieko už tai negaudamas. Žurnalui reikia popieriaus ir spaustuvės paslaugų. Praktiškai tai buvo išspręsta taip: visi, besidarbuojantys žurnalo labui, pragyvenimui užsidirbo kitais būdais ir kitu laiku, o spaustuvės darbus ir popierių apmokėjo *kitos knygos*, tikintis, kad lėšos, kurios buvo išleistos, bent iš dalies sugrįš iš tos tiražo dalies, kuri buvo atiduota platinimui per knygynus. Už pirmą numerį buvo prašoma simbolinės kainos arba aukų (jos buvo renkamos ir pristatymo metu). Taigi surinkta šiek tiek pinigų, bet kur kas mažiau, nei prireiks antro numerio leidybai.

Kaip bus toliau, ar žurnalas galės ilgiau egzistuoti? Kiekvienas žmogus, atskirai paėmus, turi ribotas galimybes, todėl *Juodraštis* turėtų išlikti kolektyvinis ir kiek įmanoma gausus bendradarbių būrys, suinteresuotas ne uždarbiu, o socialiniu ir intelektualiniu rezultatu. Jis turi daryti poveikį visuomenei ugdant kritinį mąstymą, o taip pat tapti naudingas ir patiems žmonėms – puoselėti tam tikrą kultūrinį horizontą, kurį kiekvienas dalyvis laiko savu. Juodraščio turinys turėtų būti neatskiriamas nuo formos. Turiu galvoje ypač organizacinę laisvanorišką formą.

Laisvasis universitetas – ?

LU – irgi panašus intelektualinės terpės dekomercializacijos bei išvalstybinimo eksperimentas. Jis atsirado iš nusivylimo ne itin aukšto lygio (bet, atrodo, netrukus tapsiančio pakankamai brangiu jo „vartotojams“) Lietuvos universitetinio mokymo. Iš pasipriešinimo aukštojo mokslo komercializacijai – moki atitinkamus pinigus ir už tai gauni atitinkantį kainą produktą, investuoji į studijas, o kai jas baigi, jos tau „atsiperka“.

Vienas iš vertingiausių dalykų, kurį turėtų teikti universitetinės studijos, – tai kritiškai mąstančios asmenybės ugdymas, o ne valstybės ar rinkos sraigtelio dresiravimas jam numatomoms funkcijoms atlikti. Kritiškai mąstyti, vadinas. sugebėti įvertinti ir pasipriešinti tau brukamiems neva „savaime suprantamiems“ dalykams, propagandai ir smegenų plovimui. Juk 1943 m. Vokietijoje ir 1937 m. Tarybų Sąjungoje kankinti žmonės koncentracijos stovyklose buvo „savaime suprantamas“ dalykas. Nacizmo ir stalinizmo praktika yra ne kas kita, kaip radikaliosi kritinio mąstymo visuomenėje trūkumo atvejai.

Tegul būna *Laisvasis universitetas* savotiška laisva ir demokratiška intelektualinė „viešoji erdvė“, kurioje dalyvaujama ne dėl uždarbio, ne dėl asmeninės „reputacijos“, o dėl progresyvių ir alternatyvių idėjų sklaidos, savo pačių ir kitų kritinio mąstymo ugdymo, dalyvaujama maksimaliai demokratišku būdu.

Vienas iš iššūkių – sukurti universiteto organizacinę formą – tokią, kad būdama visiškai neinstitucinė ir demokratiška, kartu išliktų efektyvi. Ir kad įsipareigojimų priespauda neužgultų vieno ar kelių entuziastų, kad būtų ne tik savišvietos ir apsieitimo idėjomis forumu, bet ir smagaus tarpusavio bendravimo forma. Gal tai galėtų būti kažkas panašaus į „Juodraščio“ redkolegiją ir vadintis LU iniciatyvine grupe, kuri būtų atvira visiems norintiems – tiek klausantiems, tiek šnekantiems – prisidėti prie *Laisvojo universiteto* veiklos.

Gediminas Baranauskas